

جامعة القاهرة
القاهرة

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

یازدهم انسانی

جهان اسلام در عصر خلافت عباسی

درس

مدرس: احمد اسدی اقدم . مرند

فهرست مطالب

استقرار و تثبیت خلافت

اقدامات منصور عباسی برای تثبیت خلافت عباسی

دوره های خلافت عباسیان

نقش و جایگاه ایرانیان در خلافت عباسیان

نظام اداری

زمینه ها و علل شکوفایی علمی و فکری

نهضت ترجمه

نقش علمی و فرهنگی امامان «ع»

هدف کلی از این درس

- دانش آموزان با جست و جو، گردآوری و بررسی شواهد و مدارک، فراز و فرود تحولات سیاسی، فرهنگی و تمدنی دوران خلافت‌های عباسیان و فاطمیان را ارزیابی و تحلیل کنند.

عباسیان و فاطمیان

هنر و معماری

شهر سازی

هنر و صنایع

علم و آموزش

زمینه ها و علل

نهضت ترجمه

آثار و نتایج

فعالیت های علمی و فکری امامان شیعه

مبانی مشروعیت

گرایش ها و جهت گیری های سیاسی - اجتماعی

استقرار و تثبیت

نقش و جایگاه ایرانیان

دوره ها و مراحل حکومت

روابط

سازمان اداری

جهان اسلام در عصر خلافت عباسی

❖ پس از امویان، یکی دیگر از خاندانهای قریش به نام بنی عباس، خلافت را به دست گرفت (۱۳۲ ق).

▪ حکومت عباسیان، تا هنگام یورش مغولان به بغداد و کشته شدن آخرین خلیفه عباسی دوام آورد (۶۵۶ ق)

▪ یکی از این تحولات، شکل گیری خلافت فاطمیان در شمال آفریقا و رقابت سیاسی و مذهبی با خلافت عباسیان بود.

خلافت عباسیان

- مراکز دعوت عباسیان
- ← مسیر اصلی حرکت نیروهای عباسی از مرو به کوفه
- ← مسیر دوم نیروهای عباسی
- ✕ جنگ‌های اصلی
- میدان انتشار دعوت عباسیان
- ← مسیر گریز مروان بن محمد از عراق به مصر
- مرزهای ولایت خراسان

استقرار و ثبیت خلافت

قیام سیاه جامگان خراسان زمینه قدرت گیری عباسیان

استقرار و تثبیت خلافت

○ ابومسلم و سپاهیانش پس از شکست سپاه اموی و ورود به کوفه، با ابوالعباس سَفّاح، از خاندان عباسیان به عنوان خلیفه مسلمانان بیعت کردند

○ عباسیان برای توجیه حقانیت و مشروعیت خلافت خویش، بر خویشاوندی و پیوندی که از طریق عباس بن عبدالمطلب با پیامبر داشتند، تأکید می کردند

○ آنان خود را مصداق اهل بیت و شایسته جانشینی رسول خدا می دانستند

سَفّاح در ابتدای خلافتش مدعی شد که جانشینی پیامبر، حق خاندان او بوده، ولی امویان آن را به زور غصب کرده اند و اکنون حق به حقدار رسیده است

از اینرو

بیعت ابو مسلم و سپاهیانش با ابوالعباس سفاح ، اولین خلیفه عباسی

عبدالمطلب

عباس

عبدالله

علی

محمد

نسب نامه عباسیان

ابراهیم امام
(د ۱۳۱ ق)

۲- منصور
(حک ۱۳۶-۱۵۸ ق)

۱- سفاح
(حک ۱۳۲-۱۳۶ ق)

منصور عباسی و اقدامات آن

▪ پس از **سَفَّاح** (حک ۱۳۲ – ۱۳۶ ق)، برادرش **منصور** (حک ۱۳۶ – ۱۵۸ ق) به خلافت رسید

▪ دومین خلیفه عباسی نقش زیادی در **تحکیم و تثبیت حکومت عباسیان** داشت. که اقدامات او در این رستا :

✓ **وی نخست، عموهایش را که مدعی جانشینی سفاح بودند، از همه مناصب مهمی که داشتند خلع کرد**

خلع عموهایش

✓ **دبیر عموهایش، ابن مقفع (روزبه ایرانی) را که متفکری شجاع و مترجم کتابهای از زبان پهلوی به عربی بود، به قتل رساند**

قتل ابن مقفع

✓ **منصور ابومسلم خراسانی را با وجود خدمات بزرگی که به عباسیان کرده بود، ناجوانمردانه کشت؛ زیرا نگران نفوذ و قدرت فراوان فرمانده سیاه جامگان بود**

قتل ابومسلم

منصور ، دومین خلیفه عباسیان

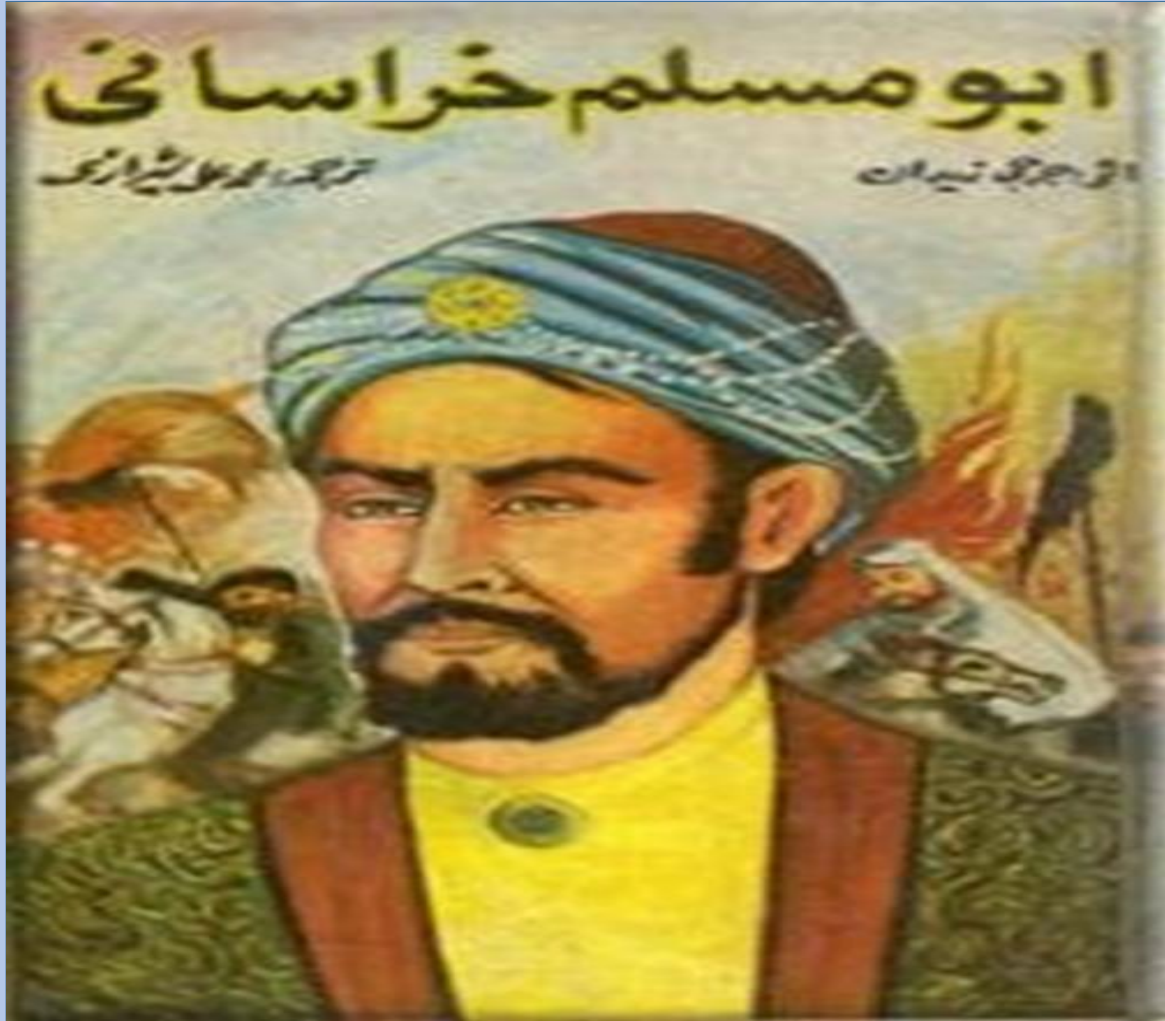

مهم ترین اقدامات منصور عباسی

○ سرکوب قیام دو تن از علویان و معترضان به قتل ابومسلم

○ منصور، قیام دو تن از علویان (محمد بن عبدالله معروف به نفس زکیه و برادرش ابراهیم) و نیز قیام های پر دامنه ای را که در اعتراض به قتل ابومسلم در ایران صورت گرفت ، بی رحمانه سرکوب نمود .
محمد بن عبدالله و برادرش ابراهیم از نوادگان امام حسن که خلافت خاندان عباسی را به رسمیت نمی شناختند، به ترتیب در مدینه و بصره قیام کردند

ابو مسلم خراسانی

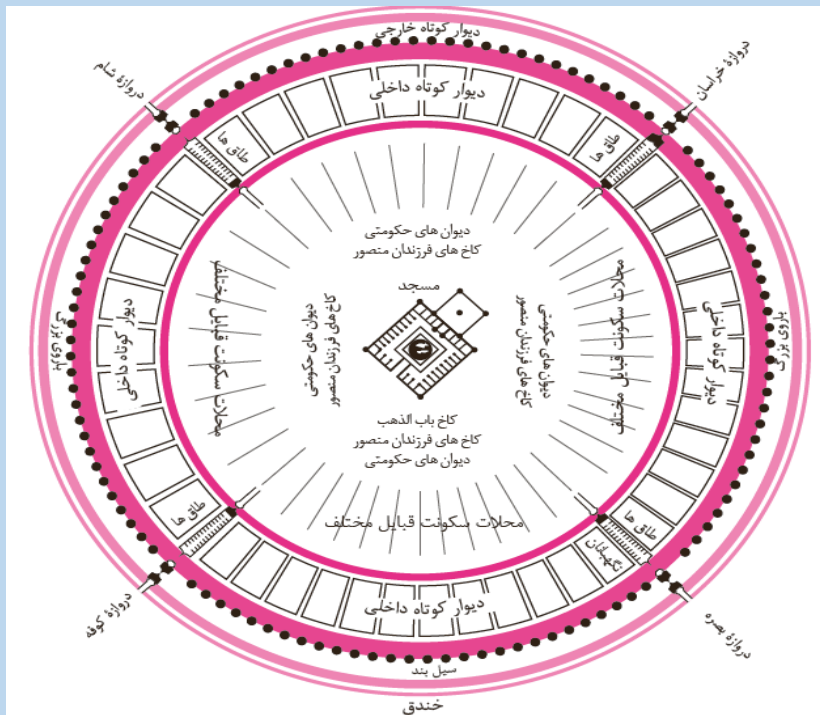
ابن مفلح

بدینگونه با از میان برداشتن رقبیان و مخالفان داخلی، بنای پایتخت جدید و پایه ریزی تشکیلات سیاسی، اداری منظم در زمان منصور، خلافت عباسیان استوار شد و تمام سرزمینهای اسلامی، به **استثنای آندلس**، تحت فرمان آنان درآمد

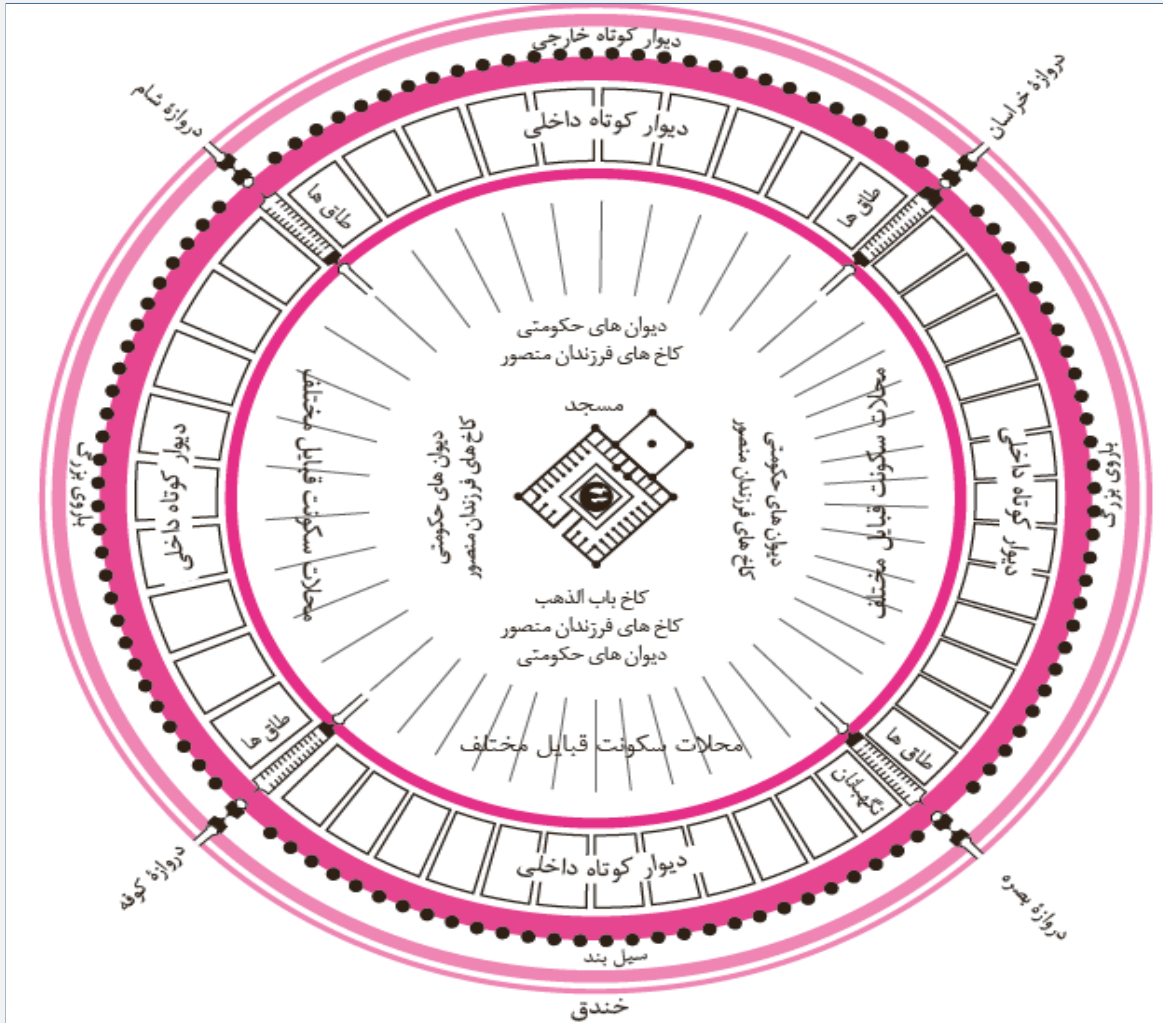
بنای شهر بغداد

- یکی دیگر از اقدامات مهم منصور برای تحکیم و تثبیت خلافت خاندان خود، **بنای شهر بغداد** به عنوان پایتخت عباسیان بود

- این شهر در مکانی نزدیک **تیسفون**، پایتخت ساسانیان و بر اساس سنت شهرسازی ایران باستان ساخته شد.

- صدها معمار، نجّار، آهنگر و کارگر که اغلب ایرانی بودند، در بنای بغداد مشارکت داشتند.

بغداد

شهر فیروز آباد (ایران)

شهر دایره ای بغداد

بنای شهر دایره ای بغداد

استواری سلسله عباسیان

**دوره های
خلافت عباسیان**

دوره های خلافت عباسیان

الف) دورهٔ نیرومندی و شکوفایی (۱۳۲ – ۲۳۲ ق)

ب) دورهٔ ضعف و تجزیه (۲۳۲ – ۶۵۶ ق)

دورهٔ نیرومندی و شکوفایی

الف) دورهٔ نیرومندی و شکوفایی (۱۳۲ - ۲۳۲ ق)

○ در این دوره که **صد سال نخست حکومت عباسیان** را شامل می شود

○ خلفا از قدرت و نفوذ فوق العاده ای برخوردار بودند و توانستند تا حد زیادی **یکپارچگی قلمرو خلافت را حفظ و قیامها و شور شهای مختلف را سرکوب کنند**

○ آنان همچنین بر **امور سیاسی، نظامی، اداری و دینی نظارت و سیطره کامل داشتند**

○ حاکمان ولایات، فرماندهان نظامی، وزیران و بسیاری دیگر از **کارگزاران حکومتی را عزل و نصب می کردند و دستور جنگ و صلح می دادند**

خلفا قدرتمند و تاثیر گذار دوره نیرومندی و شکوفایی

مأمون

هارون الرشيد

منصور

**نقش و جایگاه ایرانیان
در خلافت عباسیان**

نقش و جایگاه ایرانیان در خلافت عباسیان

○ یکی از ویژگی های شاخص خلافت عباسیان، اجتناب از سیاست عرب گرایی بود که امویان دنبال می کردند (علت)

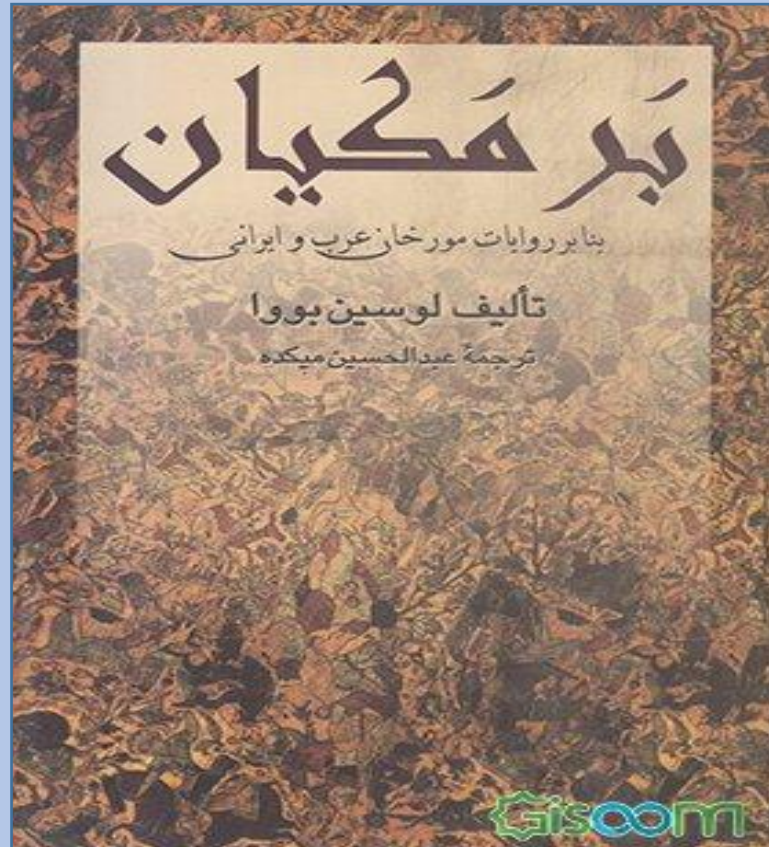
○ به همین دلیل، در این دوره، ایرانیان در کنار اعراب از جایگاه ممتازی در حکومت عباسیان برخوردار شدند و نقش مهمی را در اداره امور خلافت به عهده گرفتند. (معلول)

○ آنان علاوه بر تصدی منصب مهم وزارت و سایر مناصب دیوانی، در مواردی به فرماندهی سپاه و حکومت بر برخی ولایات منصوب شدند. (معلول)

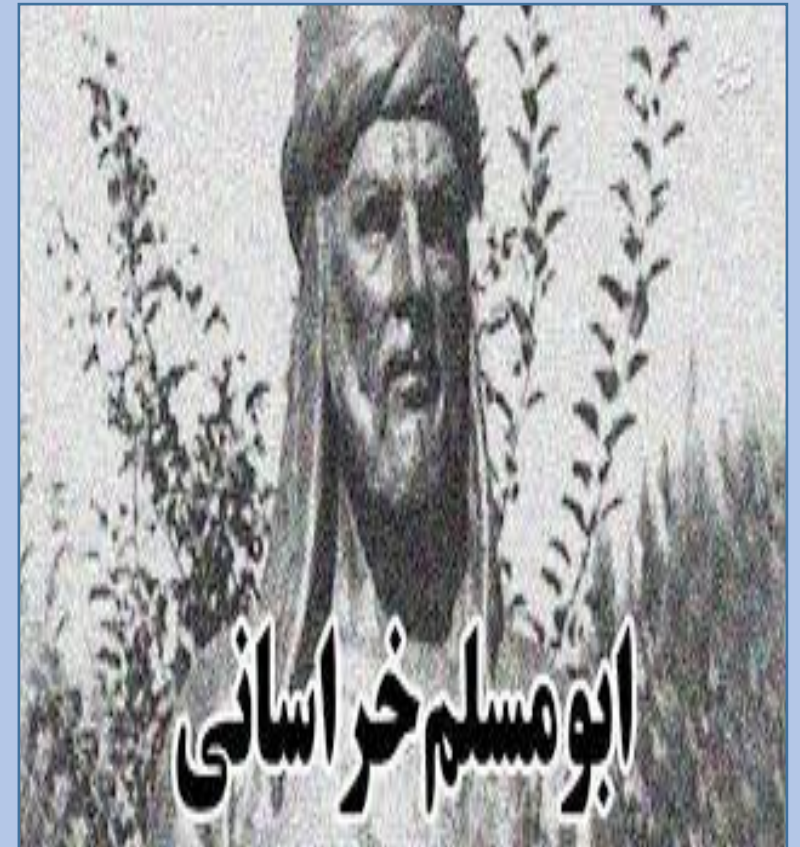
نقش و جایگاه ایرانیان در خلافت عباسیان

خاندان سهل

خاندان برمکی

ابومسلم

خاندان برمکی

▪ **هارون الرشید**، پنجمین خلیفه عباسی (حک ۱۷۰ - ۱۹۳ ق) که مقام و حتی جانش را مدیون دبیر و مربی خویش، **یحیی پسر خالد برمکی** بود، اداره امور خلافت را به او سپرد.

▪ **یحیی و دو پسرش مدت هفده سال صاحب چنان قدرت و عظمتی بودند که این دوره در تاریخ به دوران فرمانروایی برمکیان معروف شده است**

▪ **اما سرانجام به طور ناگهانی و بی رحمانه به دستور خلیفه از صفحه روزگار محو شدند.**

خاندان
برمکی

به قدرت رسیدن مأمون به کمک ایرانیان (سهل بن فضل / طاهر ذوالیمینین)

○ جعفر برمکی پسر یحیی برمکی

خاندان سهيل

فضل بن سهل و برادرش حسن بن سهل که تربیت یافته برمکیان و از دهقانان و زمینداران بزرگ خراسان بودند، نقش تعیین کننده ای در تحولات خلافت در زمان مأمون (حک ۱۹۸ - ۲۱۸ ق) داشتند

مامون عباسی و خاندان سهل

✓ هارون دو پسرش امین و مأمون را به ترتیب به عنوان ولیعهد برگزید، اما امین پس از آنکه به خلافت رسید، برادرش را از ولیعهدی کنار زد

✓ مأمون با تدبیر و شمشیر ایرانیانی همچون خاندان سهل و طاهر بن حسین (ذوالیمینین)، برادرش را شکست داد و خلیفه شد

✓ پس از آن بود که فضل بن سهل به عنوان وزیر مأمون و حسن بن سهل در منصب حاکم عراق، صاحب قدرت و جایگاه رفیعی شدند

✓ خلیفه حتی تحت تأثیر وزیر قدرتمند خود، مرکز خلافت را از بغداد به مرو منتقل کرد و لباس و پرچم سیاه را که نشان عباسیان بود به رنگ سبز درآورد

برجی نوبلیت
امین
وہاموت
ترجمہ: مولانا علی شہزاد

antique store ir

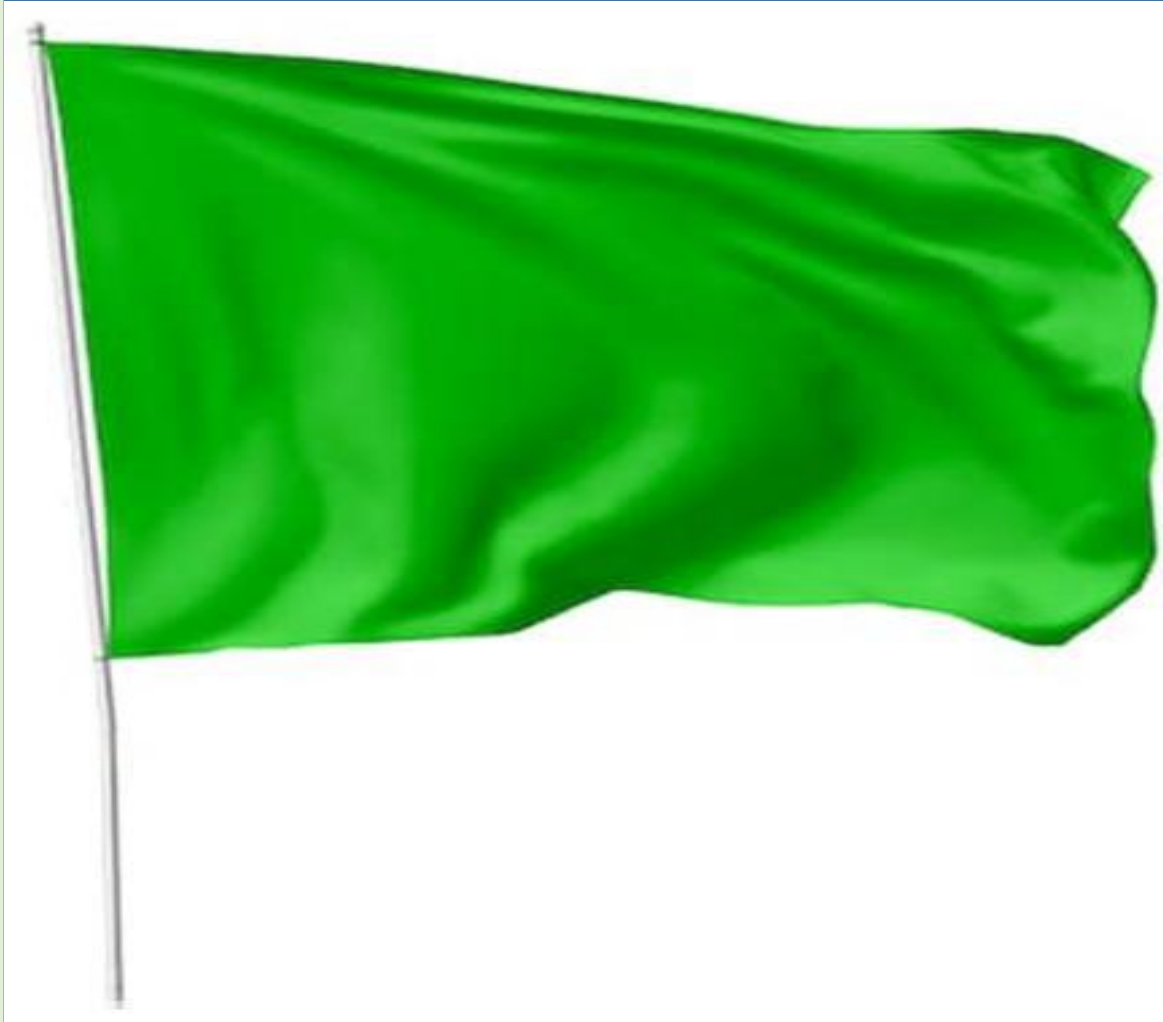

غلبه ظاهر ذوالیمنین بر امین و تصرف بغداد

تغییر پایتخت مأمون از بغداد به مرو

تغییر رنگ پرچم سیاه به سبز

خراسان بزرگ

دریاچه آرال

قزاقستان

قرقیزستان

ازبکستان

چین

دریای
مازندران

ترکمنستان

تاجیکستان

پاکستان

ایران

افغانستان

	خراسان کهن
	مرزهای بین‌المللی
	مرکز ربع
	شهرهای عمده خراسانی
	پایتخت کشور

گیتی‌نگاره تاریخی
خراسان کهن

تغییر سیاست مأمون در برابر ایرانیان

▪ بزرگان عرب در بغداد نسبت به تسلط خاندان سهیل بر امور خلافت به حسادت و دشمنی پرداختند و در صدد برآمدن مأمون را خلع و فرد دیگری از خاندان عباسی را به خلافت بنشانند

▪ شاید به همین دلیل بود که مأمون تصمیم گرفت وزیر خود را به قتل برساند و برادر او را خانه نشین کند

▪ خلیفه همچنین، دوباره جامه سیاه به تن کرد و بغداد را مرکز خلافت قرار داد

هارون الرشید پنجمین خلیفه عباسیان بود.

نکته

مامون خلیفه عباسی

فضل ابن سهل ، وزير مامون

فاصل

دورهٔ ضعف و تجزیه

ب) دورہ ضعف و تجزیہ (۲۳۲ - ۶۵۶ ق)

علل ضعف و انحطاط عباسیان

- با پایان گرفتن حکومت مأمون و خارج شدن اداره امور از دست وزیران ایرانی، به تدریج حکومت عباسیان نیز رو به ضعف و انحطاط گذاشت

- جانشینان مأمون، سپاهی از ترکان که در سرحدات ماوراءالنهر به اسارت مسلمانان درآمده بودند و در سوارکاری و تیراندازی مهارت داشتند، تشکیل دادند.

- پس از آنکه فرماندهان این سپاه با عنوان «**امیر الامراء**» قدرت را به دست گرفتند و بر امور خلافت تسلط یافتند، دورانی از هرج و مرج آغاز شد

- آنان خودسرانه، خلیفه ای را خلع و فردی دیگر از خاندان بنی عباس را بر جای او می نشانددند.
- حتی برخی از خلفا به دست این امیرالامراها کشته و یا کور شدند.

○ در چنین اوضاع که امیرالامراها قدرت گرفتند

○ قیامهای ضدعباسیان و جنبشهای استقلال طلبی، بخشهای وسیعی از قلمرو خلافت از جمله ایران و شمال آفریقا و مصر را فرا گرفت

○ رهبران برخی از این قیامها و جنبشها موفق شدند قدرت را در مناطقی به دست گرفته و سلسله های حکومتی مستقلی را تأسیس کنند

○ چنین رویدادی به منزله تجزیه قلمرو و کاهش قدرت و اختیارات سیاسی و نظامی خلفای عباسی بود

این وضعیت تا آنجا پیش رفت که دامنه قدرت سیاسی و اداری خلفا به عراق و سرانجام شهر **بغداد** محدود شد

حتی امیران و سلاطین برخی از سلسله ها، مانند آل بویه و سلجوقیان، بر پایتخت عباسیان نیز تسلط یافتند. با این حال، احترام و جایگاه دینی خلفا هم چنان محفوظ ماند.

آغاز دوره ضعف و انحطاط عباسیان

دوره ضعف و انحطاط عباسیان

با

خارج شدن اداره امور از دست
وزیران ایرانی

پایان گرفتن حکومت مأمون

آغاز شد

قیامهای ضد عباسیان و استقلال برخی از سرزمینها از خلافت عباسیان

روس های وارنگی

فرانک ها

آستوریا

امویان

بلغارها

خزرها

ایالت
پاپی

نایپر

ادریسیان

رستمیان

سجلماسه

امپراتوری بیزانس

خلافت عباسیان

واحه ها

محمود شدن دامنه قدرت سیاسی عباسیان به بغداد

نکته مهم

بسیاری از حاکمانی که به عنوان **امیر** یا **سلطان** قدرت را به دست گرفته بودند، برای توجیه مشروعیت حکومت خود و مقبولیت نزد توده های مردم مسلمان، نیازمند **فرمان** و **لواء خلیفه** بودند و چنین وانمود می کردند که مطیع اوامر او هستند

نظام اداری عباسیان

نظام وزارت در دولت عباسیان

عصر آل بویه و سلجوقیان | ۲۲۴ - ۵۹۰ ق

نظام اداری در زمان پیامبر « ص »

- **تشکیلات اداری و مالی حکومت اسلامی در زمان پیامبر بسیار ساده بود**

- **اعراب مسلمان به دلیل آنکه سررشته ای در تشکیلات اداری و امور کشورداری نداشتند، پس از آنکه ایران، شام و مصر را فتح کردند، تشکیلات و نهادهای اداری سرزمینهای فتح شده را حفظ کردند و اداره آنها را به حکام محلی سپردند**

نظام اداری در زمان خلیفه دوم

- پیشینه تأسیس دیوان در دوران اسلامی به زمان **عمر بن خطاب**، خلیفه دوم بازمی گردد.
- او به پیشنهاد هرمزان، یکی از فرماندهان اسیر ایرانی، **دیوان جند (سپاه)** را در مدینه تشکیل داد.

نظام اداری در دوران امویان

- در دوران **خلافت امویان**، دیوانهای دیگری (علاوه بر جند) پدید آمد

- یکی از اقدام هایی که به دستور **عبدالملک مروان**، خلیفه اموی انجام گرفت، برگرداندن **خط و زبان دیوان از فارسی به عربی** بود

برگرداننده خط و زبان دیوان از فارسی به عربی در زمان خلافت عبدالملک مروان (خلیفه اموی)

نظام اداری در دوران عباسیان

- در دوره نخست خلافت عباسیان، تشکیلات اداری (دیوانی) منظم و منسجمی با اقتباس از نظام دیوانی عهد ساسانیان شکل گرفت

- در آن زمان، منصب وزارت، با الگو گرفتن از دوره ساسانی به وجود آمد و وزیر در رأس تشکیلات دیوانی قرار گرفت

- بسیاری از سلسله های حکومتی مسلمانان، از جمله ساسانیان، نظام اداری خود را از نظام دیوانی خلافت عباسی اقتباس کردند.

اقتباس عباسیان از نظام دیوانی عهد ساسانیان

مهم ترین دیوان های عصر عباسیان

نام دیوان	وظایف
جُند (سپاه)	سرشماری و تهیه اسامی جنگاوران؛ تأمین تدارکات و ملزومات سپاه
خراج (استیفاء)	ارزیابی، محاسبه و گردآوری مالیات زمین های کشاورزی
بیت المال	ثبت، نگهداری و توزیع اموال عمومی و درآمدهای حکومت اسلامی
برید	جمع آوری اخبار از نقاط مختلف و ارسال آنها به مرکز؛ انتقال فرمان ها و نامه های حکومتی
انشاء (رسایل)	نگارش، تنظیم، ثبت، ارسال و دریافت نامه های حکومتی
مظالم	رسیدگی به دعاوی و شکایت های طرح شده
حسبه	نظارت بر اخلاق عمومی و احکام شرع، امور بازار و مشاغل از جمله قیمت ها و ترازوها، امور مربوط به معابر عمومی و ساختمان ها

نہضت علمی و فکری مسلمانان

شکوفایی تمدن اسلامی در قرنهای چهارم و پنجم هجری، متکی بر نهضتی علمی، فکری و فرهنگی بود که در سده های پیش از آن و به خصوص در دوره اول خلافت عباسیان به وقوع پیوسته بود

زمینه ها و علل شکوفایی

علمی و فکری

زمینه ها و علل شکوفایی علمی و فکری

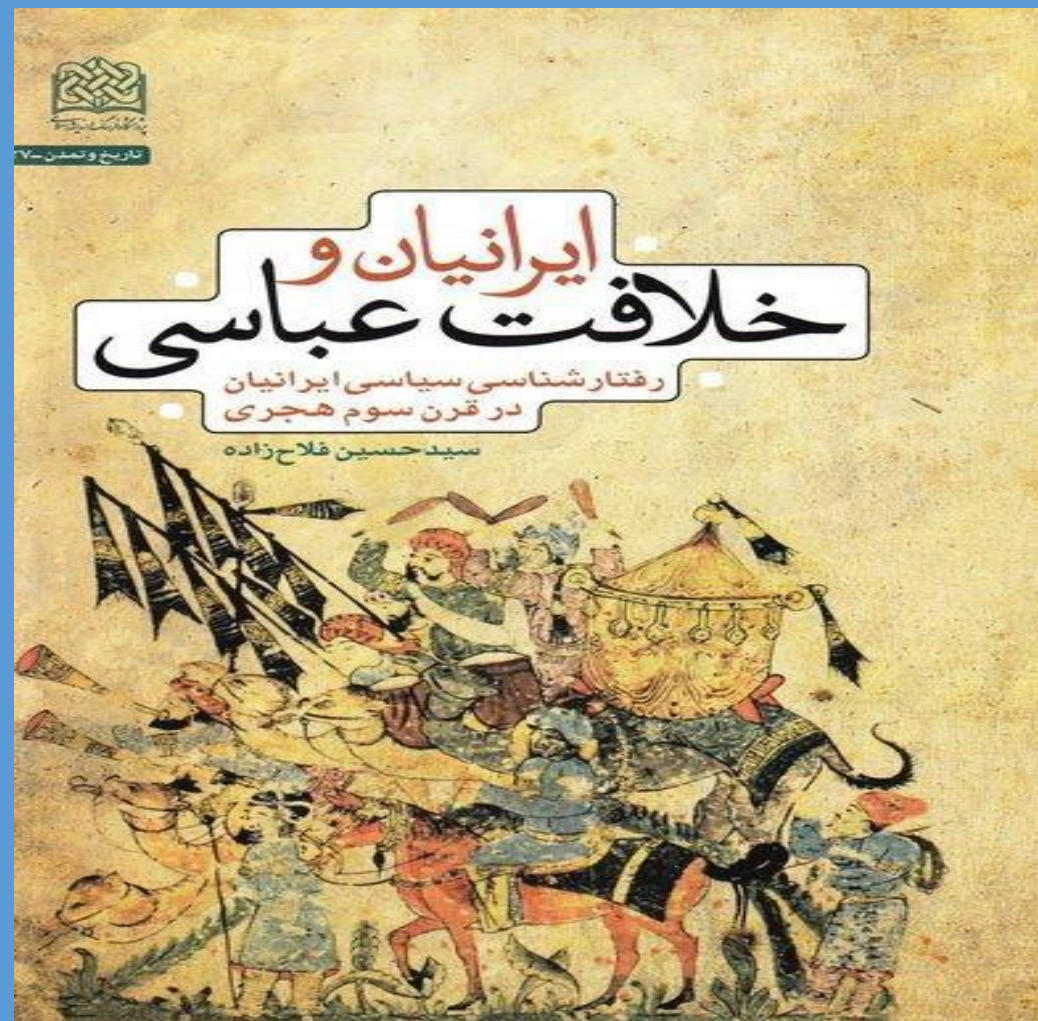
الف) آموزه های قرآن و احادیث پیامبر انگیزه فراوانی در مسلمانان برای جست و جوی دانش و علم آموزی ایجاد کرد

ب) خروج مسلمانان از شبه جزیره عربستان و فتح سرزمین هایی مانند ایران، شام و مصر که از پیشینه تمدنی کهن و مراکز علمی و آموزشی گوناگونی برخوردار بودند، زمینه ارتباط فکری و فرهنگی میان مسلمانان با دیگر فرهنگ ها را فراهم آورد.

پ) حضور پیروان ادیان دیگر از جمله یهودیان، مسیحیان و زرتشتیان در کنار مسلمانان، موجب شد که پیروان اسلام برای دفاع از باورهای دینی خود در برابر عقاید غیراسلامی، به علوم عقلی و به خصوص علم کلام توجه نشان دهند

ت) بروز اختلافات دینی در میان مسلمانان و شکل گیری فرقه ها و مذاهب مختلف اسلامی نیز به گسترش علم کلام کمک کرد

ث) حمایت مادی و معنوی برخی خلفا، وزیران و دیگر مقامهای حکومتی از عالمان و فعالیتهای آنان نیز سهم زیادی در رواج و رونق علم و دانش در میان مسلمانان داشت

**اوجگیری فعالیت های
علمی و فکری
مسلمانان**

اوج گیری فعالیت های علمی و فکری مسلمانان

- با به قدرت رسیدن عباسیان و مشارکت ایرانیان در اداره امور خلافت، فعالیت های علمی و فکری مسلمانان به نحو چشمگیری افزایش یافت و در دوران خلفایی چون هارون و مأمون به اوج خود رسید.

- مورخان، نقش خاندان برمکیان و سهل را در گسترش نهضت علمی و فکری دوران این دو خلیفه بسیار مؤثر و مهم می شمارند

- در آن زمان تعداد زیادی از اندیشمندان و دانشمندان با زبان، فرهنگ و قومیت متفاوت در **بغداد**، پایتخت عباسیان، گرد هم آمده و در مراکز علمی و آموزشی آن شهر مشغول به کار بودند.
- مانند: **بیت الحکمه و رصدخانه بغداد**

تاریخ برملکیان

تصحیح و تالیف
دکتر سید صادق سجادی

ذوالرئیاستین فضل بن سل وزیر ایرانی مامون

پژوهش و نگارش
عبدالکریم حکمت یغمائی

از انتشارات اداره کل نگارش وزارت فرهنگ و هنر

بغداد مرکز فعالیت علمی عباسیان

دو مرکز مهم علمی و آموزشی اسلام در زمان عباسیان

دو مرکز مهم علمی و آموزشی اسلام در زمان عباسیان

رصد خانه بغداد

نهضت ترجمه

نهضت ترجمه

نهضت ترجمه

❖ منظور از نهضت ترجمه، جنبش اقتباس و انتقال آثار علمی و فرهنگی تمدنهای ایران، یونان، مصر و هند به عالم اسلامی و ترجمه آنها به زبان عربی در دوره عباسیان بود

▪ **نهضت ترجمه** تأثیر بسیار زیادی در پیشرفت های علمی و فکری و شکوفایی تمدنی مسلمانان داشت

▪ در طول این نهضت (از نیمه قرن دوم تا اواخر قرن چهارم هجری) شمار زیادی از آثار علمی در موضوع های فلسفه، پزشکی، ریاضیات، نجوم، موسیقی، کیمیا، گیاه شناسی و جانورشناسی، سیاست و کشورداری از **زبانهای پهلوی (ایرانی)، سریانی (زبان مردم شام)، یونانی و سانسکریت (هندی)** به **عربی** ترجمه شد

ترجمه آثار علمی و فرهنگی تمدنهای دیگر به زبان عربی در دوره عباسیان

نہضت ترجمہ و فرہنگ اسلامی

ترجمه آثار از زبان های مختلف به عربی

GREEK ALPHABET			
Α Alpha (al-fah)	Γ Gamma (gam-ah)	Ν Nu (new)	Τ Tau (taw)
Β Beta (bay-tah)	Η Eta (ay-tah)	Ο Omicron (om-e-cron)	Υ Upsilon (up-si-lon)
Χ Chi (kie)	Ι Iota (eye-o-tah)	Π Pi (pie)	Ω Omega (oh-may-gah)
Δ Delta (del-ta)	Κ Kappa (cap-pah)	Θ Theta (thay-tah)	Ξ Xi (zie)
Ε Epsilon (ep-si-lon)	Λ Lambda (lamb-dah)	Ρ Rho (roe)	Ψ Psi (sigh)
Φ Phi (fie)	Μ Mu (mew)	Σ Sigma (sig-ma)	Ζ Zeta (zay-tah)

یونانی

سانسکریت (هندی)

سُریانی (زبان مردم شام)

پهلوی

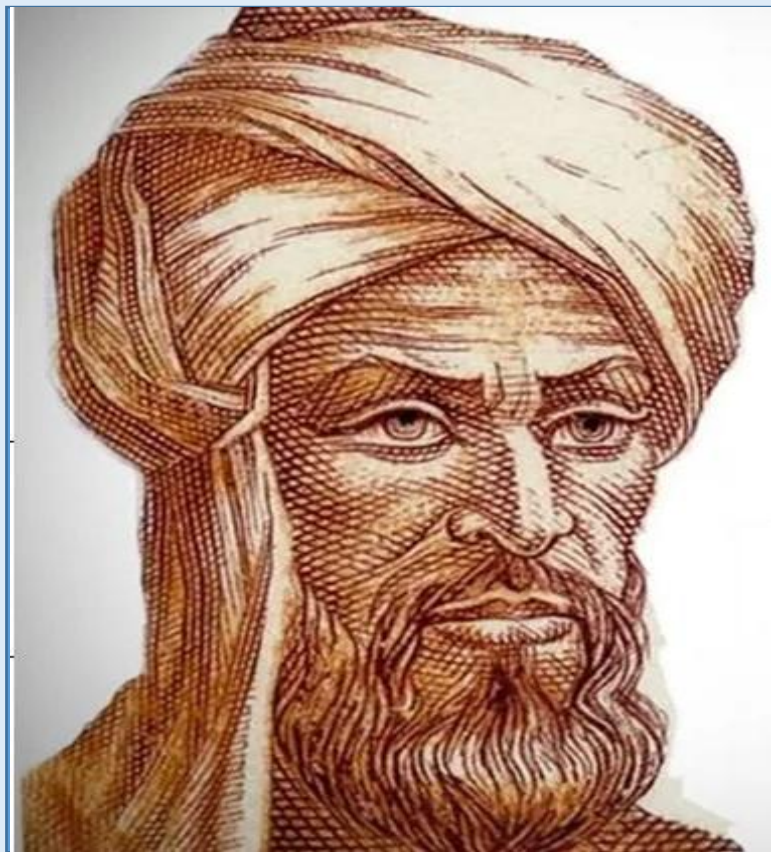
بیت الحکمه

▪ **بیت الحکمه** در اصل به همین منظور به وجود آمده بود و همواره تعدادی از مترجمان زبده در آنجا به ترجمه کتاب از زبا نه‌ای مختلف به عربی اشتغال داشتند

▪ **بیت الحکمه** صرفاً مرکزی برای ترجمه و تألیف کتاب نبود، بلکه کانونی برای گفت و گوی علمی و تبادل افکار نیز بود

مترجمان مشهور بیت الحکمه در زمان عباسیان

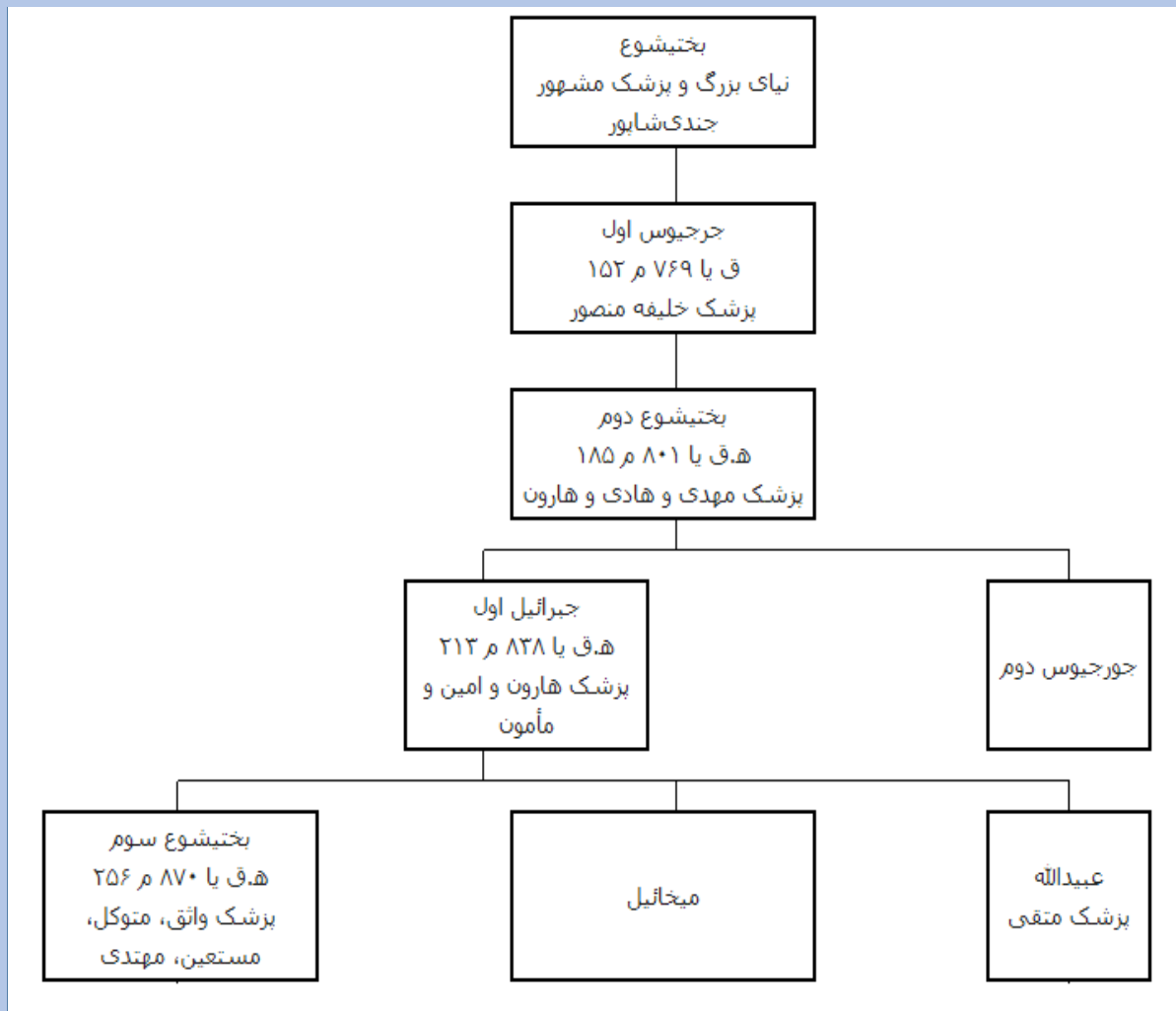
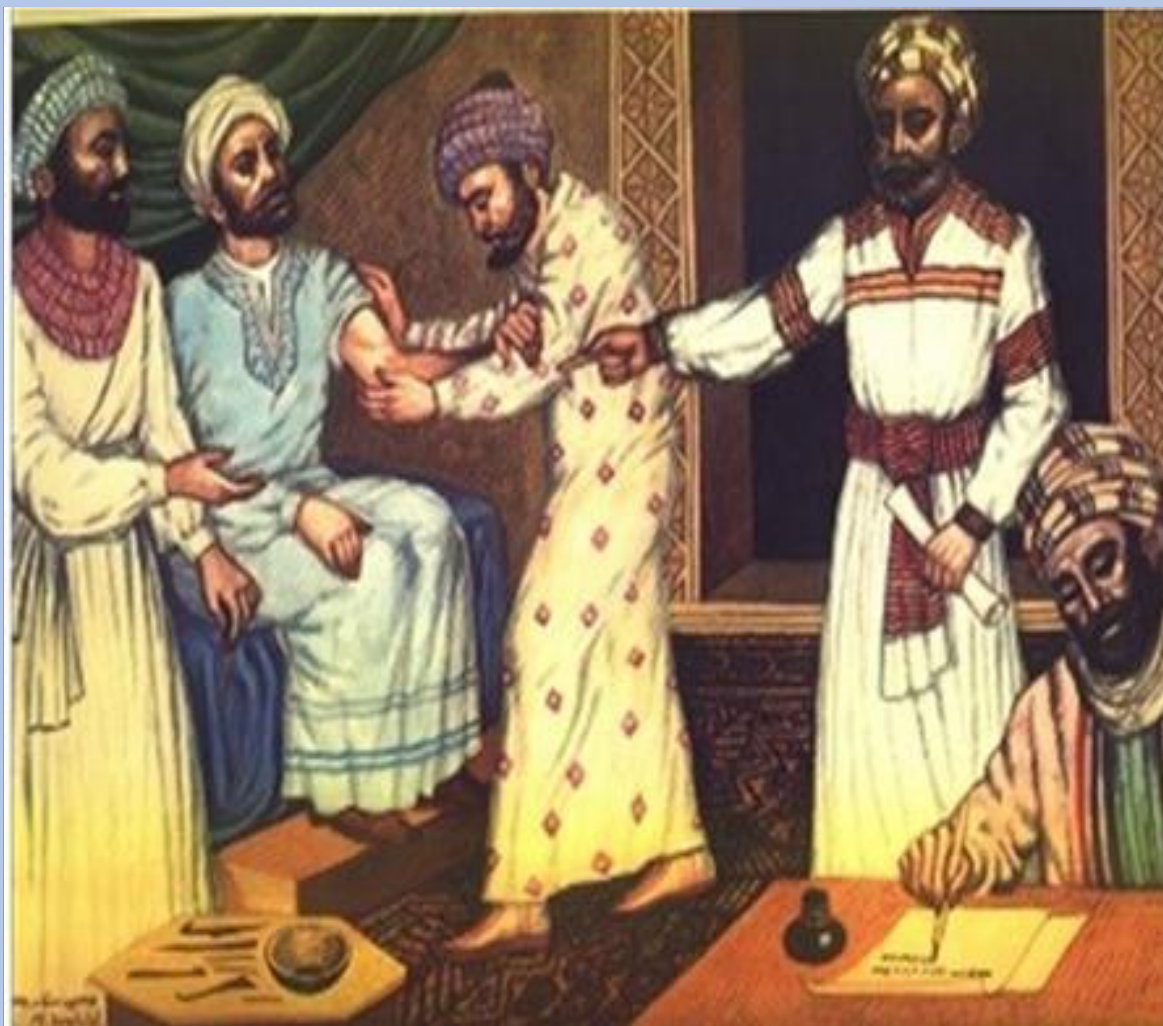
خوارزمی

اسحاق بن حنین

حنین بن اسحاق

خاندان پزشک بُختیشوع

بیت الحکمه

○ در دوره عباسیان تاسیس شد (در زمان هاروالرشید در بغداد تاسیس شد و فعالیت آن در زمان خلافت مامون به اوج خود رسید)

○ از مهم ترین مراکز علمی و آموزشی آن روزگار محسوب می شد.

○ در اصل به منظور ترجمه از زبانهای دیگر به عربی به وجود آمد .

○ مرکزی برای مباحثه علمی و تبادل افکار بود . به هر حال ، تحت تاثیر تعالیم اسلام و مجموعه ای از امکانات و حمایت های مادی و معنوی که در دوره نخست خلافت عباسی فراهم شد ، تحول فکری و علمی عظیمی در میان مسلمانان ایجاد شد . آثار و پیامد های این تحول ، پیشرفت فوق العاده مسلمانان در رشته های مختلف علوم و معارف و پا به عرصه نهادن دانشمندان و متفکران بزرگ بود .

علاقه فراوان مامون به مباحث و مناظره های علمی

معماری، شهرسازی و هنر اسلامی نیز در عصر خلافت بنی عباس پیشرفت فوق العاده ای کرد و آثار شکوهمند و فاخری به دست هنرمندان و معماران مسلمان به وجود آمد

مناره مسجد جامع سامرا که در دوره خلافت متوکل ساخته شد

**نقش علمی و
فرهنگی امامان**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ
وآلِهِ الطَّيِّبِينَ

موسىٰ كظيم

امام موسىٰ كاظم «ع»

امام موسی کاظم (ع)

■ امام کاظم (۱۲۸ - ۱۸۳ ق) تا ۱۶۳ ق در مدینه به بیان تعالیم اسلام و تربیت شاگردان اشتغال داشت

■ آن حضرت شیعیان را از همکاری با حکومت عباسی منع می کرد و در موقعیت های مختلف با سخنانی صریح به نفی حاکمیت عباسیان می پرداخت

■ از اینرو، به دستور مهدی و هارون عباسی به زندان افتاد و سرانجام در زندان به شهادت رسید

امام علی بن موسی الرضا (ع)

فاطمی

امام علی بن موسی الرضا «ع»

دوره زندگانی امام هشتم شیعیان (۱۴۸ - ۲۰۳ ق) ، همزمان با دوران خلافت امین و مأمون بود

مأمون در آغاز خلافتش با بعضی قبا مهای علویان و مخالفت طرفداران امین روبه رو شد

به منظور کسب حمایت شیعیان، مهار قبا مهای علویان و جلب اعتماد خراسانیان، امام رضا را از مدینه به مرو منتقل و مجبور به پذیرش مقام ولایتعهدی خود کرد.

از این رو

گفته می شود که مأمون به تشویق فضل بن سهل، اقدام به این کار کرده است

مأمون پس از سه سال و با تغییر شرایط سیاسی:

• تصمیم گرفت پایتخت خود را به بغداد منتقل کند

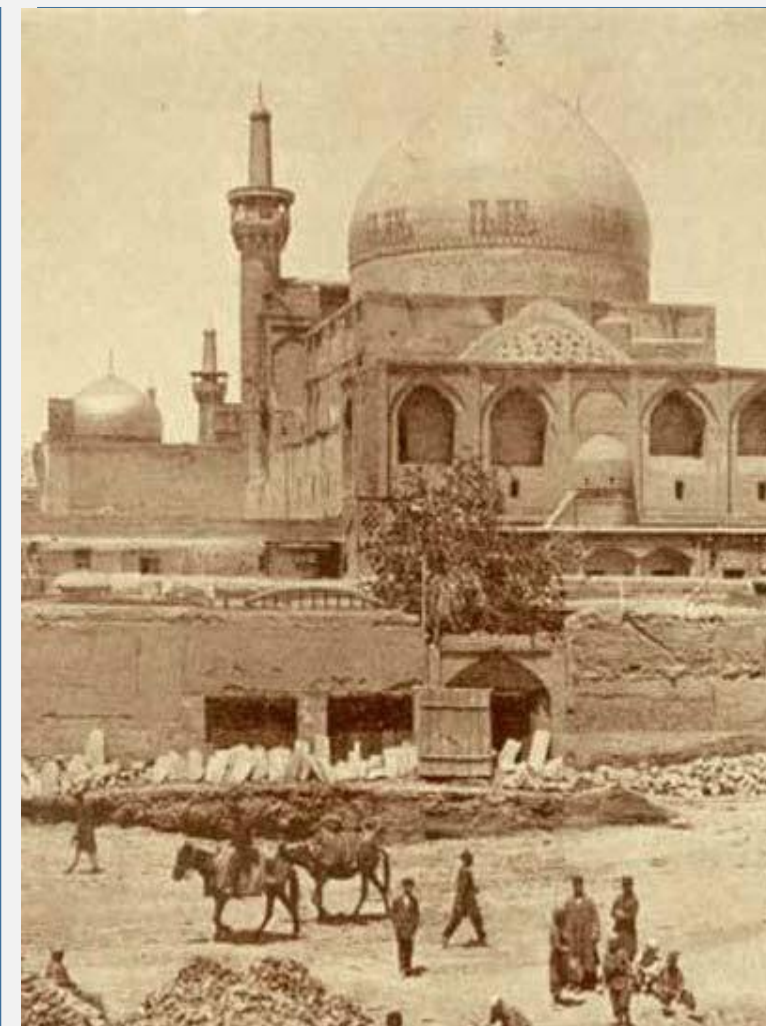
○ در مسیر بغداد، ابتدا در سرخس وزیر ایرانی خود فز بن سهل را کشت

○ سپس در توس امام رضا را مسموم کرد و به شهادت رساند

شهادت امام رضا علیه السلام

دفن امام رضا (ع) در روستای سناباد

ضريح امام حسن عسگری «ع» در سامرا

امام جواد (محمدتقی)، امام هادی (علی النقی) و امام حسن عسکری تا عصر غیبت امام مهدی (۲۶۰ ق)

تربیت شاگردان و یاران برجسته

مقابله با تحریف مبانی دینی و سنت نبوی

حفظ جامعه شیعی و مبارزه با جریان های فکری و فرهنگی
انحرافی در شیعه

اهم فعالیت امامان بعد از امام رضا

جریان وکالت

▪ از زمان **امام صادق** ، حرکتی در جامعه اسلامی با عنوان **جریان وکالت** آغاز شد و در دوران امامان بعدی به اوج خود رسید

▪ **وکلائی ائمه** کسانی بودند که در مکتب اهل بیت آموزش دیده بودند و با اجازه آنان به عنوان **مرجع امور دینی مردم در شهرهای مختلف** ایفای نقش می کردند.

▪ **جریان وکالت** در دوران غیبت نیز تا مدتی ادامه یافت و در پی آن **مرجعیت شیعی** شکل گرفت

امام صادق

(۱۱۴-۱۱۵)

• تعداد وکلا: ۶ نفر

امام کاظم

(۱۸۳-۱۴۸)

• تعداد وکلا: ۱۳ نفر

امام رضا

(۲۰۳-۱۸۳)

• تعداد وکلا: ۱ نفر

امام جواد

(۲۲۰-۲۰۳)

• تعداد وکلا: ۱۳ نفر

امام هادی

(۲۵۴-۲۲۰)

• تعداد وکلا: ۱۴ نفر

امام اسکری

(۲۶۰-۲۵۴)

• تعداد وکلا: ۲۱ نفر

امام تقی

(۳۲۹-۲۶۰)

• نسبت اسکری
• تعداد وکلا: ۲۵ نفر

خِلاَفَتِ فَاطِمِيَّانِ (۲۹۷ - ۵۶۷ ق)

خلافت فاطمیان (۲۹۷ - ۵۶۷ ق)

خاندانی از شیعیان اسماعیلی مذهب بودند

فاطمیان

اسماعیلیه شاخه ای از مذهب شیعه هستند که اسماعیل پسر امام جعفر صادق را که قبل از آن حضرت وفات یافته بود، به غلط به عنوان امام هفتم می شناسند

اسماعیلیان

اسماعیلیان در بین خود انشعاباتی یافتند؛ یک گروه آنان، اسماعیلیان فاطمی بودند که به استمرار امامت در فرزندان اسماعیل اعتقاد داشتند

خلفای فاطمی، خود را از نوادگان اسماعیل، پسر امام جعفر صادق می شمردند

از این رو

تأسیس خلافت فاطمیان

تأسیس خلافت فاطمیان

در شرایطی که خلافت عباسی در سراسری ضعف و انحطاط افتاده بود، یکی از نوادگان اسماعیل، پسر امام جعفر صادق به نام **عبیدالله مهدی**، حکومتی را در **شمال آفریقا (تونس و مراکش)** بنیاد نهاد که به **خلافت فاطمیان** معروف شد

فاطمیان

تاسیس خلافت فاطمیان در شمال افریقا

بقایای دروازه مهدیه در تونس

امام جعفر صادق

حميدہ

سائر ہمسران

فاطمہ

امام موسیٰ کاظم

اسحاق

محمد

اسماعیل

عبدالله

ام فروة

امام رضا

علی

عباس

اسما

فاطمہ

گسترش خلافت فاطمیان

- **خلفای فاطمی** پس از مدتی، **مصر** را نیز به تصرف خود در آوردند و **شهر قاهره** را به عنوان پایتخت خود بنا کردند تا با **بغداد** رقابت کند. آنان سپس، **منطقه شام** را نیز گرفتند

- خلافت فاطمیان در زمان **مُستَنصِر** (حک ۴۲۷ - ۴۸۷ ق) به اوج قدرت سیاسی، شکوفایی فرهنگی و رونق اقتصادی دست یافت و قلمرو آن به نهایت وسعت خود رسید

- در زمان او، فردی به نام **ارسلان بساسیری در عراق** قیام کرد و با بیرون راندن خلیفه عباسی از بغداد به نام خلیفه فاطمی خطبه خواند، اما خیلی زود **توسط طغرل سرکوب** و نابود شد.

- **حکومت فاطمی در زمان مستنصر، اقتصادی پررونق و کشاورزی و تجارت و صنعت پیشرفته ای داشت.**

گستره و قلمرو خلافت فاطمیان

سكة المعز خليفة فاطمي

خلفاء فاطميان مصر

سال آغاز حكومت	لقب	نام
۹۰۹ / ۲۹۷	عبيدالله المهدي	عبيد الله بن حسين
۹۳۴ / ۳۲۲	قائم بامرالله	ابوالقاسم محمد
۹۴۶ / ۳۳۴	منصور بالله	ابوظاهر اسماعيل
۹۵۳ / ۳۴۱	معز لدين الله	معد بن منصور
۹۷۵ / ۳۶۵	عزيز بالله	ابومنصور نزار
۹۹۶ / ۳۸۶	حاكم بالله (بامرالله)	ابو علي منصور
۱۰۲۱ / ۴۱۱	ظاهر لاعزاز دين الله	ابوالحسن علي
۱۰۳۶ / ۴۲۷	مستنصر بالله	ابوتميم معد
۱۰۹۴ / ۴۸۸	المستعلي بالله	ابوالقاسم احمد
۱۱۰۱ / ۴۹۵	آمر باحكام الله	ابو علي منصور
۱۱۳۰ / ۵۲۴	حافظ لدين الله	ابوالميمون عبدالمجيد
۱۱۴۹ / ۵۴۴	ظافر بامرالله	ابو منصور اسماعيل
۱۱۵۴ / ۵۴۹	فائز بنصر الله	ابوالقاسم عيسى
۱۱۶۰ / ۵۵۵	عاقد لدين الله	ابو محمد عبدالله

اوج قدرت سیاسی فاطمیان در زمان مستنصر

ضعف و انقراض خلافت فاطمیان

▪ از اواخر دوران مستنصر، حکومت فاطمیان دچار ضعف سیاسی و بحران اقتصادی شد

حملات پیاپی سلجوقیان به قلمرو خلافت فاطمی

شروع جنگهای صلیبی

دلایل ضعف

حکومت فاطمیان سرانجام توسط صلاح الدین ایوبی منقرض شد.

روابط فاطمیان و عباسیان

روابط فاطمیان و عباسیان

روابط این دو سلسله مسلمان همواره خصومت آمیز بود و آنان با روشهای مختلف با یکدیگر مقابله می کردند

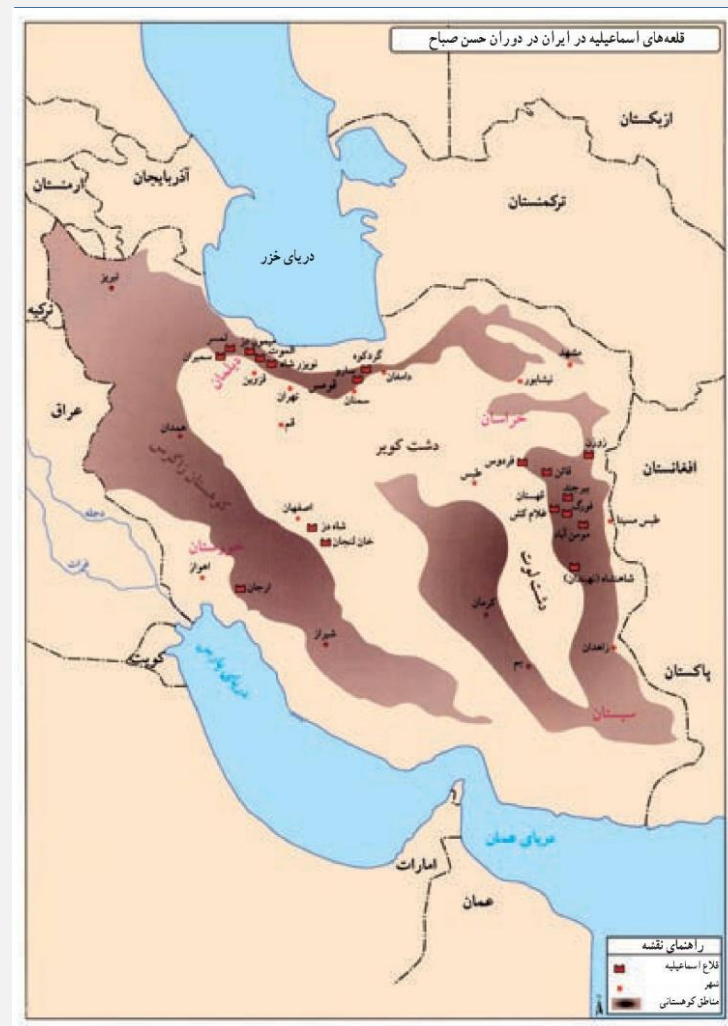

اقدامات فاطمیان علیه عباسیان

○ فاطمیان خلافت را حق خود می دانستند و حکومت عباسیان را به رسمیت نمی شناختند.

○ علاوه بر آن، خلفای فاطمی با تسلط بر مناطق شام و حجاز، حکومت عباسیان را به شدت مورد تهدید قرار داده بودند

○ فاطمیان همچنین با فرستادن عده زیادی از داعیان (مبلغان مذهب اسماعیلیه) به سرزمین های دور و نزدیک، از جمله عراق، ایران و یمن و گسترش دعوت اسماعیلی، خشم و وحشت خلفای عباسی را برانگیخته بودند

اسماعیلیان ایران

اقدامات عباسیان علیه فاطمیان

عباسیان نیز کوشیدند با استفاده از توان سیاسی و نظامی حکومت سلجوقیان و دیگر متحدان خود، با خلافت فاطمی مقابله کنند

خلافت عباسی همچنین به تبلیغات گسترده ای علیه فاطمیان اقدام کرد و به ترفندهای گوناگونی متوسل شد که نشان دهد نسب خلفای فاطمی جعلی است و آنان از نسل علی «ع» و فاطمه «ع» نیستند

سیاست مذہبی

سیاست مذهبی خلافت فاطمی

خلافت فاطمی نسبت به ترویج مذهب تشیع اسماعیلی و رواج آیین های شیعی در مناطق زیر سلطه خود اهتمام جدی داشت و از عالمان شیعی حمایت می کرد.

فاطمیان در شهرهای قلمرو خود به نام امامان اسماعیلی خطبه می خواندند

هر چه محدودی از خلفای فاطمی، محدودیت هایی را برای پیروان سایر مذاهب از جمله اهل تسنن ایجاد کردند

در بیشتر دوران حکومت فاطمیان، اهل تسنن آزادانه به زندگی و فعالیت دینی و اجتماعی خود مشغول بودند

اما

فعالیت‌های علمی و فرهنگی

فعالیت‌های علمی و فرهنگی

مذهب اسماعیلیه از مذاهب عقل‌گرا بود

اسماعیلیان برای ترویج اصول عقاید خود، علاقه فراوان و توجه خاصی به علوم مختلف به ویژه فلسفه و کلام نشان می‌دادند

از این رو

قاهره در روزگار فاطمیان شاهد شکل‌گیری و فعالیت وسیع مراکز علمی و آموزشی گوناگونی بود

دانشگاه الازهر

دارالعلم (الحکمه)

مهم‌ترین مراکز علمی
قاهره

فعالیت وسیع مراکز علمی و آموزشی در قاهر (فاطمیان)

فعالیت‌های علمی و فرهنگی

دانشگاه الازهر

▪ یکی از بادوام‌ترین دانشگاه‌های دنیای اسلامی به نام **الازهر** توسط فاطمیان در آن شهر بنیان نهاده شد (۳۵۹ ق) که تا کنون با همین نام به فعالیت خود ادامه داده است

دارالعلم
(الحکمه)

▪ **دارالعلم (الحکمه)** در قاهره توسط فاطمیان شکل گرفت و استادان بزرگی در آن مرکز علمی به تدریس علوم مختلف از قبیل **فقه، نجوم، طب و ادبیات** گماشته شدند. به منظور آنکه **دارالعلم قاهره** بتواند نقشی همچون **بیت الحکمه بغداد** داشته باشد، کتابهای زیادی تهیه و در اختیار مشتاقان علم که در آنجا مشغول فعالیت علمی بودند، نهاده می‌شد

تربیت عالمان و داعیان مسلط به تعالیم مذهب اسماعیلی و دیگر معارف

هدف اساسی فاطمیان از ایجاد مراکز علمی و آموزشی

○ اغلب دانش‌آموختگان این مراکز، دانشمندان و عالمان برجست‌های بودند که کتابها و رساله‌های زیادی در فلسفه، کلام، فقه و دیگر علوم تألیف کردند

دارالعلم (الحكمة) قاهره

بيت الحكمة بغداد

معماری

معماری فاطمیان

✓ عصر فاطمیان، از جمله دوره های برجسته تاریخ معماری و هنر اسلامی شناخته می شود

✓ علاقه خلفای فاطمی به مظاهر شکوه و جلال، به توسعه هنرهای تزئینی و معماری کمک کرد

✓ فاطمیان شهرهای مختلفی را بنا کردند که باشکوه ترین آنها قاهره بود

شهر سازی فاطمیان

مشهورترین نمونه های آثار معماری این عصر در قاهره

مسجد جامع اَقْمَر

مسجد جامع حاکم

مسجد جامع اَزْهَر،

مسجد جامع ازهر قاهره

مسجد جامع حاكم مصر

هنر و صنایع

هنر و صنایع

هنر و معماری

هنر و صنعت نیز در دوران فاطمیان پررونق بود

- از جمله هنرهای رایج در آن زمان، میتوان به نقاشی، شیشه گری، کاش یکاری، منبت کاری، کاغذسازی و فلزکاری اشاره کرد..

- هنرمندان آن دوره در برخی از هنرها، مانند شیشه گری، بلورسازی و سفالگری به نوآوری پرداختند و شیوه های جدیدی را ابداع کردند.

پارچه بافی

صنعت پارچه بافی در زمان فاطمیان رواج زیادی یافت و مراکز و کارگاه های پارچه بافی متعددی در شهرهای مختلف مصر از جمله قاهره مشغول تولید انواع منسوجات بودند

▪ **برخی از این مراکز، پارچه های گران قیمت و تزئینی را که مخصوص خلفا و دولتمردان فاطمی بود، تولید می کردند**

▪ **در دربار فاطمیان، خزانه ای مخصوص لباس وجود داشت و دارای انباری از لباسهای متنوع بود که در مناسبت های گوناگون و متناسب با فصول مختلف میان کارکنان دربار توزیع می شد**

خسته نباشید

موفق و سربلند باشید / احمد اسدی اقدم - مرند

تاریخ

کانال تخصصی «تاریخ من» @tarikheeman3